

Gróh Gáspár
(1953, Budapest) kritikus,
irodalomtörténész, szer-
kesztő, Pethő Sándor-díjas

Gróh Gáspár

Görömbei 75

Nem kezdek mással: akármilyen ünnepi az alkalom, mégis egy botrány részesei vagyunk. Köszöntenünk kellene Görömbei András 75. születésnapján, és nem megemlékezni róla születésének 75. évfordulóján.¹

Én is köszönten szerettem volna – mert hiányára nem mentség, hogy ő az örök élet reményében járta földi zarándokútját. Keresztény hitét hozta a szülői házból, erősítette a győri bencésekénél, és Istenbe vetett hite nélkül nem lett volna az, aki, sem egyetemi tanárként, sem tudósként, sem barátként, és azt hiszem – bár nem vagyok illetékes erről szólni –, édesapaként sem. Hitéről sohasem hallottam beszélni, mert alapvetően szemérmes alkata nem engedte, hogy legmélyebb titkairól szóljon.

Ritkán beszélt életéről, ha mégis, a legrégebbi dolgokról inkább hallgatott. Történeteit jó szerével mindig egyetemi felvételijének felidézésével kezdte: hogy akkoriban, a hatvanas évek közepén, az azóta legendává lett professzor, Barta János miként ragaszkodott ahhoz, hogy egyetemi hallgató legyen belőle. Nem állom meg, hogy a ma oly sokszor diktatúráról, kirekesztésről és hasonló rémségekről jajgató generációnak figyelmébe ajánljam az egykori gyakorlat tanulmányozását. Azt, hogy az ateizmust államvallásként gyakorló pártállamban meghagyott néhány egyházi középiskolából

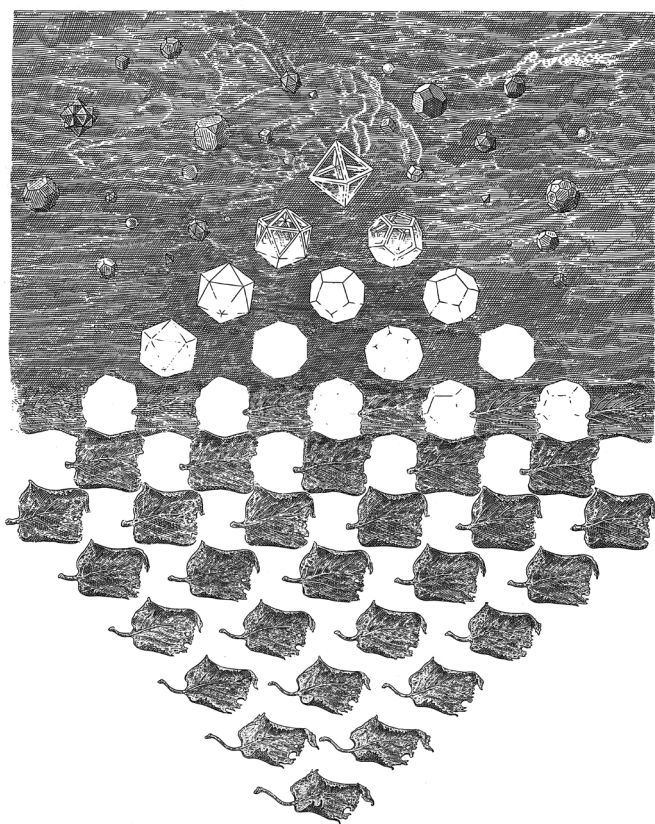
egyetemre készülők viszonylag túrhető eséllyel jelentkezettek orvosnak, mérnöknek, természettudósnak, mezőgazdásznak – mindennek, csak bölcsésznek nem. A bölcsészkarok ideológiai ellenőrzése a felvételin kezdődött, a pártállam gyakorlatilag numerus nullust hirdetett azok számára, akikről azt gyanította, hogy esetleg nem az ő ideológiáját fogják majd hirdetni. Persze a rendszer ezen a téren sem működött hibátlanul – és nemcsak a gyanús egyedek, hanem a tökéletesen megbízhatónak gondolt hallgatók is meglehetősen nagy számban fordultak szembe vele.

A Görömbei Andrással szembeni gyanakvásuk tökéletesen beigazolódtott. Csendben, de sziklaszilárdan állt szemben a pártállam ideológiájával. Ez nem is történhetett másként. Mindenre, ami számára érték volt, a hatalom gyanakodva vagy éppen ellenségesen nézett. Gyanús volt maga a tisztesség, a tehetség, a munka: mert aki tisztességes, tehetséges és szorgalmas volt, azt nem lehetett zsarolni. Az nem függött tőle. És aki nem függ a hatalomtól, aki szabad, az a hatalmi rendszer egészére veszélyes.

Nem tudom, hogy Andor (ahogyan szűkebb baráti körében szólították) gondolt-e erre. Ilyen tudatosan valószínűleg nem, de ösztönösen érezte. Akaratlanul így lett szabadságharc már pusztán abból, amilyen volt.

Egy kései rádióbeszélgetésben hallhatta tőle ország-világ, hogy miért lett ilyen. Megrendítő és katartikus emlékezésben idézte fel élete alighanem legnagyobb drámáját. Azt, hogy a forradalom utáni időkben édesapját a hatalom

1 Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban, 2020. február 5-én, Görömbei András születésének 75. évfordulóján, *A minőség jegyében* című posztumusz kötetének bemutatóján.



Orosz István: Boldogasszony

emberei a legbrutálisabb módon félholtra verték. Az iszonyatosan megkínzott és megalázott, valahogy mégis hazakerült embert felesége mosdatta le. És behívta fiait, hogy nézzék meg, lássák, és soha se felejtsek, mit tett édesapjukkal a hatalom, mit tettek vele a rendszer pribékjei.

Görömbei András ezt sohasem felejtette el. De azt is pontosan tudta, hogy a fennálló erőviszonyok között a rendszert sem ő, sem a hozzá közelállók nem győzhetik le. Ellenállása nem is ezt célozta, hanem azt, hogy átmentse, megőrizze, erősítse mindazt a szellemi és erkölcsi értéket, aminek tagadása és üldözése miatt törvényszerűen össze kell omlania a védteleneket véresre verő, nemzettársaikra sortüzeket vezénylő, diktatórikus rendszernek. Amely éppen

a törvénné tett erőszakkal árulja el magáról, hogy mennyire gyenge.

Erről se beszélgettünk soha, hiszen magától értetődött, hogy ugyanezt gondoljuk. Minden szava és cselekedete ezt üzentte, és csalhatatlan biztonsággal ismerte fel azokat, akik ugyanígy éreztek, gondolkodtak.

Irodalomtörténész, kritikus működésének középpontjába az irodalom erkölcsi és nemzeti üzenete került. Szakmai útján haladva mindent elért, amit irodalomtudós, kritikus, irodalom-szervező elérhet. Egyetemi, akadémiai tereken, szerkesztőként, barátságokban egyaránt. Tanárként, sajnos, nem annyira, mint szeretne volna – pedig, ahogyan Németh László, ő is elsősorban tanítani akart –, de nem csak tanárként. Iskolateremtő egyéniség volt, ezt érezte, és örült is neki. Azonban bántotta, hogy nem hatott akkora körben, mint azt kívánatosnak tartotta.

Pályakezdő egyetemistaként mint pályakezdő egyetemi oktatóval találkoztam vele először. De akkoriban nem is annyira tanár volt, mint társunk. Megint Németh László példájára kell utalnom, aki az esszéírást nyilvános és közös tanulásnak tekintette. Görömbei András tanári működése azt célozta, hogy diákjait bevonja a közös tanulás folyamatába.

De korántsem csak azokat, akik tanrend szerint voltak hallgatói.

Egyetemista éveim idején, a hetvenes évek közepén jelent meg a Kortársban Sütő András *Csillag a máglyán* című drámája. Katartikus élmény volt akkor olvasni: úgy éreztük, minden mondatában azt a szellemi szabadságharcot vívja, amit mi is – a vágyainkban, álmainkban élő, kimondott, főleg kimondatlan szavainkban.

Ez a mű többszörösen is gyanús volt a hatalom szemében. Határon túli magyar írta: ezt

eleve nem szerették, mert a nemzeti érzés elválaszthatatlan volt az elszakított nemzetrészekre való figyelemtől, ami az internacionalizmustól való elhajlás veszélyét idézte. Mindazok, akiknek számára a kérdéskör fontos volt, eleve nacionalistának minősültek. (Rosszabb esetben potenciális ellenforradalmárnak.) A gondolkodás szabadságáról, még ha csak az árnyalatok szabadságáról elmélkedni ugyancsak a diktatúra rendje elleni lázadásnak számított. Annak fölvetése pedig, hogy a zsarnokivá vált hatalom máglyára küldi azt, aki az ő jóváhagyása nélkül gondolkodik – nos, ez már egyenesen a felségértés gyanúját is megalapozta.

Görömbei András mindezzel tisztában volt, amikor kortárs magyar irodalmi kollégiumának programjára tűzte Sütő drámáját. Tudta ezt sok hallgató is, ami nem volt titok az illetékes elhárítók előtt sem. (Azok előtt általában semmi sem volt titok, csak az, hogy az általuk védelmezett államnak előbb-utóbb úgy is vége lesz.)

Így került sor a máskor úgy jó tucatnyi hallgató jelenlétében zajló beszélgetésre: és ezúttal zsúfolásig teli volt a tanszéki könyvtár terme. Ahogy mondani szokás: még a csilláron is lógtak. Nem csak irodalom szakosok voltak, jöttek más bölcsészek, TTK-sok, még az orvosi egyetemről is érkeztek érdeklődők. Így aztán könnyű volt az illetékes ügyosztály kiküldöttjének dolga: a sok idegen arc között az övé sem tűnt fel. Ő lehetett az, aki eltüntette az asztalról a néhány oldalas referátumom szövegét, amíg a kabátomat vettem fel. Szüksége lehetett rá a jelentéséhez, hátha azzal tudja kompromitálni a témát meghirdető Görömbei Andrást.

Mindez egy hosszú történet jelentéktelen epizódja is lehetne, de attól válik fontossá, hogy András egész életútját ez a küldetéstudat jellemezte. Az országhatártól független, teljes nemzetben gondolkodás, a szellem szabadságharcában való következetes, csak az elkerülhetetlen mértékben konfrontatív, de megalkuvást nem ismerő részvétel.

És az is, hogy nem szorítkozott arra, hogy csak a szakmához szóljon. Mert számára az irodalom nem önmagáért való nemes játék, nem önmegvalósítás, nem csupán művészet volt. Fontosabb volt, mint akár az önmagában is teljes értékű teljesítmény: az irodalomban mindig ezen túlmutató, ennél több és fontosabb tevékenységet látott, és ezt a többletet, vagy ezt is meg akarta mutatni.

Ezért került irodalmi világképének középpontjába Nagy László, Csoóri Sándor, Nagy Gáspár és Sütő András. E szerzők életművének esztétikai és poétikai vonásai nem állnak meszse egymástól, de összetartozásuk igazából irodalmon túli üzenetükre épült. És akármilyen jelentős életművet teremtettek, András számára még ennél is fontosabb volt, ahogy a nemzet erkölcsi érzékét ébren tartva, a hagyományban gyökerező értékrendjét őrizve összekapcsolták személyes sorsukat a nemzetével: művészi és személyes szabadságharcuk a nemzet szabadságharca volt. Legjelentősebb műveikben ez az elkötelezettségük és felelősségérzetük, metafizikai nyitottságuk, formateremtő erejük, tehetségük kapott maradandó formát.

Görömbei András maga is ezeknek az értékeknek a jegyében írt, tanított, élt, és ezt sugározta mindenkire, aki személyesen ismerte, vagy csak olvasója volt. Ezért került mindazokkal barátságba, akikben megérezte, hogy maguk is hasonlóan éreznek, gondolkodnak, cselekednek. Nyíltságával, jóindulatával, tapintatával, sőt kedvességével azok túlnyomó többségének a rokonszenvét is kivívta, akik távol álltak attól, hogy elvbarátai legyenek.

Fájdalmas, hogy már hosszú évek óta nincs közöttünk, és most nem egy, az összegzés szakaszába jutott alkotó új terveiről, hanem egy lezárt életműről, befejezett sorsról beszélünk. Befejezésül egy Görömbei András által nagyon tisztelt klasszikust idézek, hozzá talán még közelebb állóról. Illyés Gyula emlékezett így Tamási Áronról: „Egyre jobban hiányzik.”

Kedves Andor! Bizony, egyre jobban hiányzol.